

Emberi sors a történelemben

be, amely majd végső fokon a társadalmakat átalakulásokra, belső robbanásokra készíti.

3

1

„Egymás után vezették a gazdák állataikat a falun végig, az asszonyok, gyerekek sírva kísérték a kedvenc tehenet vagy lovat a közös istálló felé. A férfiakkal lovaiktól megválni volt a legnehezebb... Volt olyan is, aki semmiféle más beosztást nem vállalt, csak fogatos maradt, hogy a régi lovaival együtt járhasson.” Egy szerény helytörténeti munkából, a helyi termelőszövetkezet megalakulását személyesen is megélt szorgos honismereti kutatótól származnak ezek, az 1950-es évek történelmi átrendezését felvillantó sorok. És kiben ne idéződnének fel e mondatok nyomán a magyar paraszt felszabadulás utáni belső kataklizmái, 1945, amikor földhöz jutva, paraszti őseinek vágyait érezhette teljesülni azzal, hogy saját erejéből, szorgalmából, ha kell vakulásig kinn a táblán görnyedezésének gyümölcséből megrakhatta a saját barmának, lovának istállóját, oljait, amikor először érezte, hogy az ő állatának ganajából az ő zöldségére hord majd trágyát... Azután hirtelen a szegénység szélére sodró beszolgáltatások, az agitátorok, akik néhány óra alatt kívánták, ráadásul gyakran belső meggyőződéstől fűtött szónoklatokkal meggyőzni, hogy mindaz, amiért koplalt, lelkesedve rakta filléreit félre, attól egy fejlettebb világ jövőképeért, e jövőbe vetett hitért meg kell válnia. És akinek személyes tapasztalatai nincsenek is e világból, folytathatja a történetet filmbéli, szépirodalmi konfliktusos szikrázó összeütközéseiből, testvéreket, atyafiakat egymással szembeállító parázs vitáiból, és az olvasóban is mélyre ivódó hangulataiból: a kapa mellől, a téli locspocok szűkre szabott kitekinthetőségéből „engedményesebbnek” látszó évek következtetéséről, amikor úgy tetszett, hogy a gondosan részelt szerszám, a hozzáótt állat ismét értelmesebben ad hangot; s azután újra a „közös”... Ahol már úgy látszott: minden, amit kedvére formált maga körül, ami tárgyaként hozzáótt, kézre állt – valami nagy-nagy zsákban, valami ismeretlen „nagy igazság” kedvéért eltűnik, elvész számára...

És ki előtte ne idéződnének fel emberi sorsok, arcélek tömegei, aki látta az utóbbi évtizedek belső társadalmi problémáit elemző új magyar filmhullám alkotásait, olvasta és olvassa akár az immár klasszikussá öregedett vagy legfiatalabb íróink – egyéniségüktől függetlenül rezignáltabb vagy sarkítottabb, élesebb hangú – regényeit, drámáit, novelláit. Indulatok harsannak fel, majd lohadnak le, belátások, szándékok, tervek, újra-újragondolások, bánatok, apró örömök feszülnek egymással szemben ennek az utóbbi három évtizednek a történeteiben éppúgy, mint a történelem bármely korszakában mindig.

De vajon megtalálja-e a történeti irodalomban, történelemkönyveinkben a jelenére

is magyarázatot kereső, múltja felé forduló olvasó vagy a tanuló diák a történelemalkításnak ezeket a belső kohéziót adó emberi „alkotóelemeket”?

2

Természetesnek tekinthetjük, hogy a marxista tudományosság intézményesedésének első korszakában szemléletileg a fő hangsúly a világ egységben látása alaptéziseinek kifejtésére, az általános törvényszerűségek objektív létének bizonyítására került. Tudománytörténetileg ez eredményezte a filozófia általános szempontjainak rendkívüli előretörését. Ezt indokolni látszott még az a társadalmi-politikai praktikus érdek is, hogy az elmaradott műveltségi szintű kelet-európai és Európán kívüli népek körében győztes társadalmi forradalom rendkívüli mértékben „igényelte” a marxista eszméknek propagatív, ha kell leegyszerűsített, könnyen áttekinthető sémákban való közvetítését. A milliós, illetve nálunk tízezres példányszámú brosúrák, alapszemnáriumok betöltötték funkciójukat a maguk korában: a társadalmi fejlődésben a törvényszerűségekre, az alapvető osztályellentétek előrehajtó voltára koncentráltak? A történelem és egyéb társadalomtudományok tankönyveiben, nagyobb ívű társadalmi fejlődéseket tárgyaló monográfiákban az emberiség történetét mint alaptörvényszerűségek érvényesülésének „egyik” területét mutatták be. *Történelem tankönyveinkben* így jutottunk el oda, hogy az általános iskolás korú gyermekek számára a történelem elsősorban a pontos megértéshez már fejlett absztrakciós képességre kívánó társadalmi törvényszerűségek egymásra épülése lett. Egy-egy társadalmi formáció belső ellentmondásainak, az ehhez vezető osztályellentétek alakulásának, a nagy társadalmi folyamatok elvont logikái sémáinak tárházává válhatott így a társadalmi méreteken egyetlen rendszeres történelem-szemlélet-formálás, az oktatás. 11 éves gyermekek tanulnak a feudális monarchiák erősödésének, gyengülésének társadalmi alapjairól, egy-egy évszázad alapvető társadalmi erői harcának törvényszerűségeit, de a *tanulónak semmi konkrét képe nincs a jobbágy napi munkavégzéséről, életkörülményeiről, elkeseredésének, vigalmainak, szórakozásainak mikéntjéről*. A kirándulásaiból ismert romos lovagvárat, csodálatos ívű kolostorromokat *nem képes benépesíteni* a jámbor szerzetesekkel, kevély, birtokszerező, dinasztikus terveket melengető, vadászó, katonáskodó urakkal. Egyszerűen: *cselekvő, környezetüket alakító, hús-vér emberekkel*. Akik éppen emberi mivoltuk egyik lényegéből, *világukat, magukat megváltoztatni akarásukból* következően lépnek abba a társadalmi-politikai ellentét- és mozgásrendszer-

A társadalomnak és a történetírónak magáról, történelemről gondolkodása ezernyi finom szállal kötődik jelenének problémáihoz. Mind a társadalmi méretű közgondolkodásban, mind a jelenünkhöz vezető utat a szakmailag iskolázottan végiggondoló történész értéktétel-alkotásban, tematikai hova fordulásában egyfajta közlekedődény-rendszerű kapcsolat létezik *jelen és múlt hogyanlátása között*. Áll ez a marxista gondolkodás történetére is. A fejlődés fent említett előbbi periódusa és a szocializmus jelenszemléletének, politikájának adott periódusa között megfelelést találhatunk, ha másban nem, hát abban, hogy az elmélet korábbi színvonalának belső meghaladása időben milyen hosszúra nyúlhatott. És megfelelés van végső fokon a korábbi jelenszemlélet és a korábbi műltszemlélet belső korrekcióinak üteme között. Nem kell a történetírónak valamiféle szakmai önállóság féltése miatt tagadnia, hogy a múlt egyes jelenségeinek kiemelésére, fontosságára éppen a jelen-folyamatok ösztönzik.

A kortörténeti eseményeket figyelő történész számára az utóbbi évtizedek fejlődésének kétségtelenül egyik alappoztatása annak lassú, de mind határozottabb tudatosodása, hogy a nagy társadalmi törvényszerűségek *nem valamiféle elvont szükségszerűséggel, nem automatikusan működnek*. Semmiféle társadalmi váltás nem következik be csak azért, mert azt az ideológiai szféra, a társadalomtudósok az emberiség fejlődésének menetéből „kikövetkeztetik”. Az embereken, az *egyes emberek mindennapi munkavégzésének összességén, a maguk emberi voltának újratermelésén, tárgyi és társadalmi környezetük formálásán áll vagy bukik minden társadalmi program*, mint ahogy csakis az az életképes eszmerendszer, amelyik ezt az emberi, nembeli megvalósításunk mind erősebb kiterjesztését állítja a társadalmi gondolkodás középpontjába.

És a történetírás sem zárkózhat el a társadalmi igény elől. Amikor felteszi keserűen a kérdést: vajon miért a szépirodalmi terméke, a szubjektív hangú visszaemlékezések formálják a történelemről való gondolkodást, akkor azt a kérdést is fel kell tennie, de magának: *vajon tudunk-e olyan történelmi műveket írni, amelyekben a szereplők egyénileg gondolkodó, jövőjüket tervező, hibázó, mindennapi gondokkal küszködő emberek: tudjuk-e láttatni, hogy azok a nagy, évszázados érvényességgel felvázolt történelmi folyamatok és perspektívák mindig is az egyes emberek konfliktusainak megrázkódtatásaiban oldódnak fel, és csak mint azok összessége léteznek*. Olyan történelmet írni, amelyből a ma embere érzi, hogy mindaz a teremtés, munkálkodás, melyet jelenében végez, valami sok-sok évszázados, évezredes folyamat eredménye és szerves része. Hogy társadalomformálása jelenbeli köznapiságában történelmileg tekintve része mindenkorai előrelépésének, a világot maga számára alakításának.

GLATZ FERENC